

Սուրբ հայրերի ավանդության անխոնջ թարգմանիչը Եւ մէկնաբանը՝ Դումիտրու Քահանա Ստանիլոաե

Տ. Հեթում քահանա Թարվերդյան
Ախթալայի Ս. Աստվածածին Վանքի Վանահայր, Գուգարաց Թեմ
(Հայաստան, Ախթալա)
ter.hetum1988@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ Քրիստոնեություն, ուղղափառություն, արդի աստվածաբանություն, Դումիտրու քահանա Ստանիլոաե, ռումինական աստվածաբանություն

**Священник Думитру Станилоэ: переводчик, истолкователь и продолжатель
святоотеческой традиции**

Иерей Хетум Тарвердян
Настоятель монастыря Св. Богородицы в Ахтале, Гугаркская епархия (Армения, Ахтала)
ter.hetum1988@gmail.com

Резюме: В настоящем докладе дается обзор жизненного и научного пути известного румынского православного богослова, патролога и переводчика творений Святых Отцов отца Думитру Станилоэ. Отмечается, что особенное влияние на его богословие оказало учение свт. Григория Паламы. Говорится также и о масштабной переводческой работе Станилоэ, посвященной следующим авторам и памятникам древней христианской письменности: св. Григорию Паламе, прп. Максиму Исповеднику, св. Анастасию Великому, свт. Григорию Нисскому, свт. Григорию Богослову, свт. Кириллу Александрийскому, Ареопагитскому корпусу, прп. Симеону Новому Богослову. Кроме того, автор доклада показывает, что выполненный Станилоэ перевод «Добротолюбия» оказал глубокое влияние на религиозное возрождение Румынии в социалистический период ее истории.
Ключевые слова: христианство, православие, современное богословие, протоиерей Думитру Станилоэ, румынское богословие

**Priest Dumitru Staniloae: A Translator, Exegete and Successor to
the Tradition of Church Fathers**

Fr. Hethoum Tarverdyan (Armenia, Akhtala)
ter.hetum1988@gmail.com

Abstract: This paper gives a review of the life and scientific work of the famous Romanian Orthodox theologian, patrologist and translator of Church Fathers' writings Rev. Dumitru Staniloae. The author points out that St Gregory Palamas' teaching had a special impact on Fr. Dumitru's theology. The author also speaks about Staniloae's extensive work in translation devoted to the following authors and monuments of Early Christian literature: St Gregory Palamas, St Maximus the Confessor, St Athanasius the Great, St Gregory of Nyssa, St Gregory the Theologian, St Cyril of Alexandria, the Areopagitic corpus, St Symeon the New Theologian. The author of the papers also shows that Staniloae's translation of the Philokalia had a profound impact on the religious revival of Romania in the Socialist period of its history.

Keywords: Christianity, Orthodoxy, modern theology, Archpriest Dumitru Stăniloae, Romanian theology

Ռումինացի նշանավոր աստվածաբան Դումիտրու քահանա Ստանիլոաեի¹ կյանքը ընդգրկում է ողջ Ի դարը:² Ծնվել է 1903 թ. նո-

յեմբերի 17-ին Տրանսիլվանիայի լեռնային գյուղերից մեկում:³ Ծնողները, հավատացյալ մարդիկ էին, կրում էին աստվածաշնչյան անուններ՝ Երեմիա եւ Ռեբեկա:⁴ Մայրը, որ-

¹ Turcescu L., Introduction // **Dumitru Stăniloae: Tradition and Modernity in Theology.** Ed. by Turcescu L., The Center for Romanian Studies Iasi.,-Oxford, Palm Beach, Port-Land, 2002, էջ 7-14:

² Դումիտրու Ստանիլոաեի աստվածաբանությանը լավ ծանոթանալու համար խորհուրդ ենք տալիս ընթերցել երկու այս հոդվածները: **Berger K. M.** Towards a Theological Gnoseology: The Synthesis of **Fr. Dumitru Stăniloae.**-Washington, 2003, էջ 1-2, տե՛ս նաեւ **Bartosh E.,**

The Dynamics of Deification in the Theology of Dumitru Staniloae, էջ 214-215:

³ Ստանիլոաեի կյանքին ավելի լավ ծանոթանալու համար տե՛ս **Gheorghe F. Anghelescu, Cristian Untea, Părintele Dumitru Stăniloae, un urmas vrednic al patristicii clasice (bio-bibliografie),** Craiova, 2008, էջ 25:

⁴ Նույն տեղում:

պես խորը հավատացյալ կին, ցանկանում էր, որպեսզի տղան դառնար հոգեւորական: Ինչպես այն ժամանակ եւ այսօր, գյուղը համարվում է Ռումինիայի հասարակական կյանքի հիմքը: Գյուղում, առաջին անգամ երիտասարդ Դումիտրուն բացահայտեց իր համար իրական եկեղեցական կյանքի ձեւը, ինչպես նաեւ եկեղեցու դերը փոքրիկ համայնքի համար:⁵ Շատ հետաքրքրական է, թե ինչ է հետագայում գրում այս մասին Ստանիլոաեն. «Մեր գյուղի ամբողջ կյանքը կապված էր եկեղեցու հետ... Հասարակական կյանքը սերտորեն կապված էր հոգեւորի հետ: Անհնարին էր պատկերացնել պարզ կյանքը եկեղեցուց դուրս, եկեղեցին միշտ ժողովրդի կողքին էր, իսկ ժողովուրդը ամբողջովին նվիրված էր եկեղեցուն: Այսպիսի մթնոլորտում եմ մեծացել ես: Եկեղեցին մեծ նշանակություն ուներ մեզ համար, այն սերտաճացած էր մարդկային կյանքի հետ: Ժողովուրդը ապրում էր եկեղեցու մեջ, իսկ եկեղեցին՝ ժողովրդի»:⁶ Երիտասարդ Դումիտրուի կյանքի կարեւոր պահերից մեկն էր ֆակուլտետի ընտրության հարցը, որ նա կատարեց Բուաշովի միջնակարգ դպրոցը ավարտելուց հետո:⁷ Սկզբնական շրջանում երիտասարդ աստվածաբանը ցանկանում էր սովորել փիլիսոփայություն, որպեսզի հմտանար սխոլաստիկայի մեջ. «Ես չգիտեի, թե ինչ է նշանակում սխոլաստիկա, - գրում է նա հետո, - Ես մտածում էի, որ խոսքը գնում է բարձր փիլիսոփայության մասին»:⁸

⁵ Ընդհանրապես պետք է նշենք, որ Ի դարի նշանավոր ռումինացի աստվածաբան Դումիտրու Ստանիլոաեի կյանքի եւ գրական գործունեության վերաբերյալ մեծ թվով գրականություն է պահպանվել ռումիներեն լեզվով եւ առաջին ուսումնասիրողներից է եղել ռումինացի նշանավոր աստվածաբան Գ. Անգելեսկուն: Ստորեւ ձեռ ուշադրության ենք ներկայացնում այն գրականությունը, որ վերաբերում է Դ. Ստանիլոաեի կյանքին եւ հատկապես նրա թողած ահռելի աստվածաբանական ժառանգությանը: Problematika antropologica in opera **Parintelui Dumitru Staniloae**, in „Mitropolia Olteniei”. Craiova, nr. 4, 1991, էջ 148-156, **Parintele Prof. Acad. Dr. Dumitru Staniloae-Doctor** bonoris causa al Universitatii din Bucuresti. Prezentare si bibliografie complete, in „Studii Teologice”, nr. 3-4, 1992, էջ 139-172; Fisa biobibliografica in „Omagiul memoriei **Parintelui Dumitru Staniloae**”, Editura Mitropoliei Moldovei si Bucovinei, Iasi, 1994, էջ 147-152 [brosura omagiala]:

⁶ Տե՛ս **Costa de Beauregard M.-A. Dumitru Staniloae**. «Ose comprendre que Je t'aime». P.: Cerf, 1983. էջ 16-17:

⁷ Տե՛ս **Louth A.**, The Orthodox Dogmatic Theology of Dumitru Stăniloae, էջ 65:

⁸ **Costa de Beauregard M.-A.**, նշվ. աշխատ., էջ 17:

Պետք է նշել, որ համալսարանի ընտրության հարցում մեծ դեր են խաղացել մայրը եւ քեռին, վերջինս քահանա էր: Մայրը եւ քեռին, հատկապես մայրը Ստանիլոաեին համոզում են ուսումնասիրել աստվածաբանություն՝ Չեռնովցիի աստվածաբանության ֆակուլտետում, որն այն ժամանակ շատ հայտնի էր իր աստվածաբանական կրթությամբ: Չեռնովցիում երիտասարդ Ստանիլոաեն ծանոթանում է այն ժամանակվա Տրանսիլվանիայի մետրոպոլիտ, մեծ գիտնական Նիկոլաե Բելանումի հետ, ով Դումիտրուին հնարավորություն է տալիս մասնակցել աստվածաբանության դասընթացներին, եւ հետագայում մեծ դեր է խաղում նրա ապագա գիտական աշխարհայացքի ձեւավորման, զարգացման եւ հոգեւոր փորձառություն ձեռք բերելու մեջ: Չեռնովցիի աստվածաբանության ֆակուլտետում, ուսումնառության տարիներին երիտասարդ աստվածաբանը մեծ հետաքրքրությամբ նկատում է այն մեծ անդունդը, որ գոյություն ուներ ակադեմիական աստվածաբանության եւ եկեղեցու ներքին կյանքի եւ առաքելության մեջ. «Աստվածաբանությունը չափից դուրս ակադեմիական էր, ամեն ինչի հիմքում ընկած էր բանականությունը... Ինչ հոգեւոր նոր զգացում կարող է տալ այս աստվածաբանությունը ժողովրդին, ինչպես կարող եմ ես խոսել հավատացյալ ժողովրդի հետ գիտական հարցադրումներով եւ տերմիններով: Աստվածաբանությունը գիտություն է, որը ունի իր հստակ մետաֆիզիկական սահմանումները: Աստվածանփոփոխ է, իսկ մարդը փոփոխական...»:⁹

Մեկ տարի անց, հուսահատված ուսանողը թողնում է աստվածաբանության ֆակուլտետը եւ ուղեւորվում Բուխարեստ, որպեսզի ստանա բանասիրական կրթություն: Պատահական հանդիպումը մետրոպոլիտ Նիկոլաե Բելանումի հետ ստիպեց նրան վերադառնալ Չեռնովցիի աստվածաբանության ֆակուլտետ: Վերջիվերջո աստվածաբանական կրթությունը ավարտում է 1927 թ.: Ուսումը ավարտելուց հետո մետրոպոլիտ Նիկոլաե Բելանումը նրան ուղարկում է Աթենք, իր իսկ խնդրանքի համաձայն. «Ես փնտրում էի ճշմարիտ աղբյուրը եւ ուղղափառ աստվածաբանության ճշմարիտ

⁹ Անդ, էջ 18:

սահմանումը, եւ ինձ մտտ այն զգացողությունն էր, որ ես այն կգտնեմ հույն հայրերի մոտ»:¹⁰

Չնայած շատ կարճ ժամանակահատվածում՝ ընդամենը մեկ տարում, Ստանիլոան կարողանում է սովորել հունարեն եւ գրել իր դոկտորական թեզը՝ **«Դոսոֆեի Պատրիարքի կյանքը եւ գործունեությունը, եւ կապը ռումինական հողերի հետ»** վերնագրով:¹¹

Մեկ տարվա ուսումը մեծ հետք է թողնում նրա գիտական կյանքում եւ պետք է նշել, որ ամենամեծ ձեռքբերումը լինում է հունարեն սովորելը, որը հնարավորություն է տալիս նրան ուսումնասիրել ուղղափառ եկեղեցու սուրբ հայրերի թողած ժառանգությանը: Այս առթիվ իր դոգմատիկայի առաջաբանում նա գրում է. «Ես շնորհակալ եմ Աստծուն, որ կկարողանամ գտնե իմ պարտքի մի չնչին մասը վերադարձնեմ հունարեն լեզվին, որին ես շատ պարտական եմ: Լեզուն, որ ես սովորեցի Աթենքում 60 տարի առաջ եւ որը ես ավելի կատարելագործում եմ, թույլ տվեց ինձ իմ ծառայության առաջին իսկ պահից լինել կենդանի երկխոսության մեջ ուղղափառ եկեղեցու հայրերի հետ»:¹² Չնայած, պետք է նշել, որ Աթենքում ուսումնառության ընթացքում Ստանիլոան նկատում է նույն այն կրթական համակարգը, ինչ Չեռնովցիի աստվածաբանության ֆակուլտետում: Խոսքը գնում է սխոլաստիկ գիտության մեծ ազդեցության մասին:

1928 թ. նոյեմբերին Ստանիլոան ուղեւորվում է Գերմանիա:¹³ Նախ կրթություն է ստանում Մյունխեն քաղաքում, իսկ հետո Բեռլինում հմտանում է եկեղեցական պատմության եւ հասկապես բյուզանդագիտության մեջ: Տե-

ղափոխվելով արեւմուտք, Ստանիլոան բացում է իր համար ուղղափառության մեծ ուսուցչի կերպարը, ում միջոցով հետագայում գտնում է շատ հարցերի պատասխաններ, եւ որի միջոցով ճանաչում է ճշմարիտ եւ կենդանի աստվածաբանությունը: Այս իրադարձությունը թողնում է երիտասարդ աստվածաբանի կյանքում անջնջելի հետք իր հետագա աստվածաբանական եւ գիտական գործունեության մեջ: Խոսքը գնում է Ս. Գրիգոր Պալամասի մասին: Ստանիլոանի համար անհրաժեշտ կետերից մեկն էր Բյուզանդիայի պատմություն ուսումնասիրելը, որը իհարկե զուգորդվում էր նաեւ Ս. Գրիգոր Պալամասի հետ: Սուրբ հայրերի անխոնջ թարգմանիչը սկսում է փնտրել Ս. Գրիգոր Պալամասի թողած ժառանգության ձեռագրերը: Երկար փնտրտուքներից հետո Ստանիլոան գտնում է Ս. Գրիգոր Պալամասի թողած ժառանգության մի փոքրիկ մաս՝ Փարիզի ազգային գրադարանում: Երկու ամսվա ընթացքում նա ուսումնասիրում եւ արտագրում է Ս. Գրիգոր Պալամասի ձեռագրային աշխատությունները:

1928 թ. հմուտ աստվածաբանը վերադառնում է Ռումինիա եւ սկսվում է Ստանիլոանի գիտական կյանքի նոր շրջանը: 1929 թ. սեպտեմբերի 1-ին Տրանսիլվանիայի մետրոպոլիտ Նիկոլաե Բելանումը Ստանիլոանին նշանակում է Սիբիու քաղաքի դոգմատիկ աստվածաբանական ակադեմիայի դոցենտ:¹⁴ Երիտասարդ եւ հմուտ աստվածաբանը ընդամենը 26 տարեկան էր: Ամբարելով սուրբ հայրերի աստվածաբանական ժառանգությունը ռումինացի նշանավոր մտածողը 17 տարի Սիբիուի աստվածաբանական ակադեմիայում դասավանդում է դոգմատիկա (1929-1946 թթ.), ինչպես նաեւ համատեղ կարգով, տարբեր տարիներ դասավանդում է շատագույություն (1929-1932 թթ., 1936-1937 թթ.), հովվական աստվածաբանություն (1932-1936 թթ.), հին հունարեն (1929-1934 թթ.):¹⁵ 1935 թ. ստանում է պրոֆեսորի կոչում, իսկ 1936 թ. դառնում է Սիբիուի աստվածաբանական ակադեմիայի ռեկտոր եւ մնում է այս պաշտոնին մինչեւ 1946

¹⁰ Costa de Beauregard M.-A., նշվ. աշխտ., էջ 18, Դումիտրու Ստանիլոանի աստվածաբանության յուրահատկությունը կայանում է նրանում, որ հեղինակը իր ամբողջ աստվածաբանությունը կառուցում է եկեղեցու հայրերի գրվածքների վրա հիմնվելով, որպեսզի ավելի խորը ծանոթանաք եկեղեցու հայրերի ազդեցության՝ Ստանիլոանի աստվածաբանության կառուցման գործում, խորհուրդ ենք տալիս ընթերցել Stăniloae D. Transparent Bisericii in viata sacramental // Ortodoxia, 4.-1970, էջ 501-516:

¹¹ Սույն աշխատությունը Ստանիլոան հրատարակել է մի փոքր ուշ, 1929 թ. մարտին Չեռնովցիում, իսկ առաջաբանը գրել է ռումինացի նշանավոր գիտնական, պրոֆեսոր Վասիլե Լոկիցիան:

¹² Stăniloae D. Dumnezeu, lumea și omul. Introducere in teologia dogmatică. Atena, 1990. էջ 13:

¹³ Stăniloae D., Orthodox Dogmatic Theology.-Holy Cross Orthodox Press, 2000, V. 2, էջ 44:

¹⁴ Stăniloae D. IPS Dr. Nicolae Balan, Mitropolitul Ardealului. La 20 de ani de arhiepiscopie, Sibiu, 1940, in cap. Mitropolitul Nicolae ca teolog, էջ 249-262:

¹⁵ Mircea Pacurariu, Doua sute de ani de invatamant teologic La Sibiu (1786-1986), Sibiu, 1987, էջ 320:

թ.,¹⁶ երբ քաղաքական կացությունը պարտադրում են նրան տեղափոխվել Բուխարեստ¹⁷: Պետք է հավելել, որ այն ժամանակ կտրուկ քայլերի եւ նույն մետրոպոլիտ Բելանումի շնորհիվ Սիբիուի դոգմատիկ աստվածաբանական ակադեմիայում դասավանդում էին նշանավոր պրոֆեսորներ Նիկոլաե Նյագան (Հին Կտակարան), Գրիգորե Մարկուն (Նոր Կտակարան), Տեոդոր Բոդոգայեն (Բյուզանդիայի պատմություն), Լիվիու Ստանը (Կանոնական իրավունք): Այս հիանալի աստվածաբանների սերունդին է պատկանում նաեւ Ստանիլուան:¹⁸

1930 թ. Դումիտրուն ամուսնանում է Մարիամ անունով մի աղջկա հետ, ով դառնում է Ստանիլուանի 63 տարիների անբաժան եւ հավատարիմ ընկերը:

Անդրադառնալով ռումեն աստվածաբանի գրական ժառանգությանը, նշենք, որ ստեղծագործության առաջին նմուշները դավանաբանական բնույթի գործեր չեն եղել: Հայր Ստանիլուան նախ թարգմանում է հույն նշանավոր աստվածաբան Հրիստու Անդրոուտայի «Դոգմատիկա»-ի զիրքը,¹⁹ որը նրան այդքան էլ չէր բավարարում, որի մասին հետագայում գրում է. «Ես կարդացել եմ Անդրոուտայի մոտ, որ Աստծուն ճանաչելու համար անհրաժեշտ չէ մտավոր զարգացումը, եւ ինչ որ գրված է, կամ գուցե ասված է, ապա այդ ամենը մեկընդմիջտ ամրագրված է դավանաբանական ֆորմուլաների մեջ»:²⁰ Մա առիթ դարձավ, որ Ստանիլուան սկիզբ տար Ս. Գրիգոր Պալամասի գրությունների թարգմանական աշխատանքին, որը ինչպես գիտենք

իր հետ էր բերել Փարիզից: Ստանիլուան հանձն առնելով Ս. Գրիգոր Պալամասի գրությունների թարգմանությունը, նա նաեւ հիմք դրեց ուղղափառ եկեղեցու նշանավոր սուրբ հայրերի թողած ժառանգության թարգմանությանը:

Այսպես, նա սկսեց մի երկարատեւ, բազմազան թարգմանական աշխատանք՝ հունարենից մայրենի ռումիներենի, որը պետք է շարունակեր իր ամբողջ կյանքի ընթացքում: Ուղղափառ եկեղեցու սուրբ հայրերը, որպես կենդանի եկեղեցու մտքի արտահայտություն, ինչպես նաեւ Աստծո ներկայությունը այս աշխարհում ապահովողներ՝ Ստանիլուանի աստվածաբանության մեջ շատ կարեւոր դեր են խաղացել. «Իմ աստվածաբանությունը ծնունդ է առնում մի կողմից հարատեւ շփումը եկեղեցու սուրբ հայրերի հետ, իսկ մյուս կողմից՝ իմ անձնական եւ հարատեւ հարաբերությունը Աստծո հետ՝ աղոթքի եւ եկեղեցու միջոցով, իմ ռումինացի եղբայրների եւ առհասարակ ամբողջ քրիստոնյա եղբայրների հետ...»:²¹

Թարգմանական աշխատանքի հետ մեկտեղ Ստանիլուան նաեւ ընթերցողի սեղանին հանձնեց իր առաջին աստվածաբանական ուսումնասիրությունները: Թարգմանելով Ս. Գրիգոր Պալամասի գրությունները նա նաեւ միաժամանակ ուսումնասիրեց եւ հրատարակեց «Ճանապարհ, որը տանում է դեպի Աստծո Լույսը, ըստ Ս. Գրիգոր Պալամասի»²² աշխատությունը: Շատ շուտով հաջորդեց Ս. Գրիգոր Պալամասի երկու տրակտատների «Կարիքավորները լուսության մեջ» աշխատության²³ հրատարակությունը, որը իրենից ներկայացնում էր ծանոթագրությունների եւ մեկնաբանությունների մի հաստատվոր աշխատություն: 1938 թ. Ստանիլուան ընթերցողի սեղանին է հանձնում Ս. Գրիգոր Պալամասի գրությունների լիարժեք եւ ամբողջական հրատարակությունը «Ս. Գրիգոր Պալամասի

¹⁶ De roadele ei a beneficiat mai intai Eparhia Sibiului...In lucrarea Arhiepiscopia Sibiului-pagini de istorie, Sibiu, 1981, էջ 95:

¹⁷ St' u art. Redactorii Telegrafului Roman, in „Telegraful Roman”, 126 (1978), nr. 1-4, էջ 11-12, Dumitru Staniloae a functionat ca redactor sef la Telegraful Roman intre 1 ian. 1934 si 13 mai, 1945, apud M. Pacurariu, Monografia..., էջ 245:

¹⁸ St' u նաեւ art. Parintelui D. Staniloae, Amintri despre Nichifor Crainic, directorul „Gandirii”, in „Gandirea”, serie noua, Numar ui invierii, Sibiu, 1992, էջ 9. Parintele Staniloae mi-a relatat ca trei personae i-au marcat viata: Mitropolitul Nicolae Balan, N. Crainic si Gh. Nenciu de la Departamentul Cultelor (i-au favorizat succesul in activitatea sa de-a lungul timpului):

¹⁹ Andrusos Hristu, Dogmatica Bisericii Ortodoxe rasilene, Edit. Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930, XIV:

²⁰ St' u Gheorghe F. Anghelescu, Cristian Untea, Părintele Dumitru Stăniloae, un urmas vrednic al patristicii clasice (bibliografie), էջ 31, C.P.D.S., 1929-1930:

²¹ Stăniloae D., նշվ. աշխատ., էջ 13:

²² St' u Stăniloae D. Despre calea ce duce la lumina dumnezeiasca dupa Sfântul Grigorie Palama, սույն հոդվածը հրատարակվել է Սիբիուի աստվածաբանական համալսարանի տարեգրքում 1929-1930. № 4. էջ 55-72:

²³ Sf. Grigore Palama, Tratatul al doilea din triada intai contra lui Varlaam; Tratatul al treilea din triada intai contra lui Varlaam, in „AATA”, IX (1932-1933), էջ 5-70, reuate impreuna cu Apologie mai extinsa si Antireticul al cincilea contra lui Acbindin, ca anexa la Viata si invatatura Sfântului Grigore Palama, Sibiu, 1938, էջ I-CLX:

կյանքը եւ ստեղծագործությունները» վերնագրով:²⁴

Ժամանակակից ուսումնասիրողների կարծիքով վերոնշյալ աշխատությունը համարվում է Ս. Գրիգոր Պալամասի աստվածաբանական մտքի²⁵ առաջին լուրջ ուսումնասիրությունը: Իրան Մեյենդորֆի նշանավոր ուսումնասիրությունը Ս. Գրիգոր Պալամասի վերաբերյալ լույս է ընծայվում միայն 20 տարի հետո Փարիզում 1959 թ.: Ցավոք սրտի, այսօր, քանի որ շատերը չեն տիրապետում ռումիներենին, Ստանիլոաեի շատ գործեր հասու չեն ընթերցողին, բայց վերջին շրջանում պետք է հավելել, որ Բուխարեստի Յուստինիան պատրիարքի անունը կրող աստվածաբանական համալսարանում մեծ եռանդով ռումիներենից թարգմանվում է անվանի աստվածաբանի գործերը անգլերեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն, իտալերեն եւ ռուսերեն: Մի քանի տարի անց՝ 1943 թ., Հայր Ստանիլոաե գրում է իր առաջին քրիստոսաբանական աշխատությունը՝ «Հիսուս Քրիստոս: Հարաբերության վերականգնումը» վերնագրով:²⁶

Վերնագրից արդեն մենք հասկանում ենք, որ գործ ունենք, ոչ միայն քրիստոսաբանական աստվածաբանության, այլ նաեւ քրիստոսաբանական մարդաբանության հետ, որը բացարձակապես Քրիստոսակենտրոն է: Հիսուս Քրիստոս ներկայացված է ոչ միայն իբրեւ Աստծո Որդի, այլ նաեւ Մարդու Որդի, եւ ամենակարեւորը այն է, որ Քրիստոս, իբրեւ անձ կանգնած է վերականգնելու ընկած մարդուն: Եւ Քրիստոսի միջոցով մարդկային բնությունը վերածվել է կատարյալ վիճակի:

Ստանիլոաեի շատ պատճառներ ունեւ, որ թղթին հանձնեց այս աշխատությունը: Առաջին պատճառներից մեկն, ինչպես միշտ, մետրոպոլիտ Նիկոլաե Բելանումն էր, ում ջանքերի շնորհիվ Հայր Ստանիլոաեի փորձեց եկեղեցու հովվական կյանքի մեջ հաստատել Քրիստո-

սակենտրոն քարոզչություն: Բացի այդ, ժամանակաշրջանը եւ քաղաքական լարված իրավիճակը թելադրեցին, որպեսզի եկեղեցին նոր աստվածաբանական մտքով հանդես գա: Այս կարեւոր աշխատության միջոցով Ստանիլոաեի առաջին անգամ ուղղափառ նորագույն աստվածաբանության պատմության մեջ զարգացրեց գոյաբանության եւ քրիստոսաբանության միջուկ կապի նշանակությունը, հատկապես շեշտադրեց անձի եւ Քրիստոսի փրկաբանության հարաբերությունը. «Փրկիչ Քրիստոս, իր մարդեղությամբ, մեր հարատեւ փրկության աղբյուրն է հանդիսանում: Փրկությունն նշանակում է հարաբերություն՝ սերտ հարաբերություն Հիսուս Քրիստոսի հետ: Փրկությունը միայն բարոյական վիճակ, կամ որոշ գիտելիք ունենալ չէ: Փրկությունը տեղի չի ունենում իմացությամբ, կամ այլ բանի շնորհիվ, այլ Քրիստոսի հետ հարատեւ հարաբերությամբ... Ուրեմն, փնտրել փրկությունն նշանակում է փնտրել Հիսուս Քրիստոսին, անշուշտ, հարատեւ հարաբերությամբ: Միայն վերացական լեզվով մենք կարող ենք խոսել Քրիստոսի անձի, ինչպես նաեւ Իր փրկչական գործերի մասին: Քրիստոս ամբողջությունն է, մարդկային էության լրումը, եւ անշուշտ Իր անձի շնորհիվ մարդկային բնությունը հասնում է Աստծո հետ կատարյալ միության»:²⁷

1946-1948 թթ. լույս է տեսնում չորս հատորանոց «Ֆիլոկալիա» աշխատությունը:²⁸ Այս աշխատանքը հունարեն հրատարակության առաջին թարգմանությունն է:

Պետք է մի պահ մտածել, թե ինչ կարեւոր աշխատանք է կատարել Ստանիլոաեի թարգմանելով եւ հրատարակելով վերոնշյալ աշխատությունը, քանի որ հավատացյալների սեղանին հանձնվեց մի աշխատություն, երբ Ռումինիայում հաստատվեցին կոմունիստական կարգերը, որը բերեց նաեւ քաղաքական եւ հասարակական փոփոխությունների մի նոր շրջան: Պետք է հավելել, որ «Ֆիլոկալիա» աշխատությունը երկրորդ անգամ վերահրատարակվում է 30 տարի անց: Վերոնշյալ աշ-

²⁴ Viata si invatatura **Sfantului Grigorie Palama**, cu trei tratate traduse, Sibiu, 1938; editia a II-a (revizuita, cu o noua introducere a autorului), Edit. Scripta, Bucuresti, 1993; editia a III-a, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 2006:

²⁵ Ավելի մանրամասն տե՛ս **Radu D.** Coordonate si permanente teologice in opera Parintelui Acad. Prof. **Dr. Dumitru Stăniloae** // Persoană si comuniune. Prinos de cinstire Preotului Profesor Academician Dumitru Stăniloae. Sibiu, 1903-1993. էջ 138:

²⁶ Տե՛ս **Dr. Dumitru Stăniloae**, Iisus Hristos sau restaurarea omului. Sibiu, 1943. էջ 404:

²⁷ Տե՛ս **Dr. Dumitru Stăniloae**, Iisus Hristos sau restaurarea omului, էջ 187:

²⁸ Filocalia sfintelor nevoitele ale desavarsirii, sau culegere din scrierile **Sfintilor Parinti** care arata cum se poate omul, lumina su desavarsi, vol. I, Tipografia Arhidiecezana, Sibiu, 1946, (Cuvant inainte, p. V-XII; note); editia a II-a, Edit. Harisma, Bucuresti, 1993:

խատույթան թարգմանությունը Ստանիլոանե կարեւոր էր համարում, բայց առավել էւս, կարեւորում էր սույն աշխատութեան ընթերցանությունը, որն իր կարծիքով հավատացալին տալիս էր մի նոր հոգեւոր կյանք:

Ռումիներեն թարգմանութեամբ «Ֆիլոկալիա» աշխատությունը կազմված է ժԲ հատորներից: Վերջին ժԲ հատորը հրատարակվել է 1991 թ.: Դ հատորում Ստանիլոանե ցանկություն է հայտնել վերոնշյալ աշխատութեան մեջ ավելացնել նոր տեքստեր եկեղեցու նշանավոր հայրերի գրություններից: Սույն թարգմանությունը եկեղեցու սուրբ հայրերի ստեղծագործությունների ժողովածու է, կազմում է ընդհանուր 6000 էջ, որը շատ կարեւոր դեր է խաղացել քրիստոնեական հավատքի տարածման, առավել էւս պահպանման եւ եկեղեցու հոգեւոր կյանքի ամրապնդման գործում: Սույն աշխատութեան թարգմանությունը եւ հրատարակությունը մեծ ձեռքբերում էր ռումեն հավատացալի համար, երբ Ռումինիան ծանր ժամանակաշրջան էր ապրում կոմունիստական եւ աթեիստական կարգերը հաստատվելուց հետո: Հատկանշական է, որ վերը նշված կարգերը հաստատվելուց հետո «Ֆիլոկալիա» աշխատությունը գրեթէ անհնար էր վերահրատարակել, այդ իսկ պատճառով ժողովածուն փոխանցվում էր ձեռքից ձեռք՝ անսահմանափակ մեքենայագրված օրինակներով: Հեղինակը սույն աշխատութեան մեջ, մասնավոր շեշտում է, որ տվյալ ժողովածուն ունի խորը աստվածա-դավանաբանական, ինչպէս նաեւ քրիստոսաբանական նշանակություն. «Կյանքի ձեւը, որը նկարագրված «Ֆիլոկալիա»-ի մեջ, հանդիսանում է առանձնապէս քրիստոսաբանական, դա միակ ճանապարհն է, որը կարող է հնարավորություն տալ մարդու միությունը Քրիստոսի հետ... Մարդու գործը տարբեր չէ Քրիստոսի գործից: Այն ինչ որ անում է մարդ, նա անում է, ոչ թէ ինքնստիներան, այլ Քրիստոսի եւ Սուրբ Հոգու օգնութեամբ եւ օժանդակութեամբ»:²⁹ Այսպիսով, «Ֆիլոկալիա»-ի ամբողջ ճանապարհը տանում է մարդու եւ Քրիստոսի միությանը, ունի միմիայն քրիստոսաբանական իմաստ, ինչպէս նաեւ աստվածաբանական եւ ամենակարեւորը՝ աստվածաշնչյան հիմնավորում. «Քրիստո-

սի գործերի բաժանումը մարդկային գործերից, առհասարակ ուղղափառ ավանդութեան մեջ անընդունելի է համարվում: Նախ, եթէ սխալաստիկ ձեւով մոտենանք հարցին, ապա մարդու համար բարոյականությունն է սահմանման ձեւը, իսկ աստվածաբանութեան համար՝ դավանանքը: Դավանանքը ցույց է տալիս, թէ ինչ է անում Աստված մարդու համար, իսկ բարոյականությունը՝ ինչ պետք է անի մարդը»:³⁰

Կյանքի ճանաչումը եւ մարդու գործունեությունը երկու ասպեկտով հնարավոր է միայն ուղղափառ աստվածաբանութեան մեջ, որովհետեւ արեւմտյան քրիստոնեական ավանդությունը չի խոսում Քրիստոսի շնորհի մասին, որպէս մարդուն կենդանացնող եւ ամրացնող միջոց: Այստեղ հեղինակը ցույց է տալիս, որ հոգեւոր բարեսիրությունը համարվում է եկեղեցու դավանաբանական ուսուցման հիմքը եւ մարմինը, եւ միաժամանակ, իր հերթին, ձեւավորում է եկեղեցական աստվածաբանությունը:

«Ֆիլոկալիա»-ի քրիստոսաբանական կառուցվածքը եւ հիմնավորումը իրավունք է տալիս հեղինակին կառուցել իր աստվածաբանական համակարգը, որը շատ մեծ ներդրում է ժամանակակից ուղղափառ աստվածաբանութեան մեջ:

Ստանիլոանեի աշխատանքը չի սահմանափակվում միայն վերը նշված աշխատութեան թարգմանութեամբ, այլ նաեւ ամբողջ տեքստերի ծանոթագրութեամբ եւ մեկնաբանութեամբ:³¹

³⁰ Անդ:

³¹ Ռումինացի աստվածաբանը իր կյանքի վերջին 10 տարիների ընթացքում, 80 տարեկան հասակում մասնակցել է Յուստինյան ռումեն պատրիարքի կողմից կազմակերպված գրական մեծ հրատարակութեան ծրագրին: Այդ ժամանակ 12 հատորով թարգմանում է Սուրբ Հայրերի գրվածքները, որոնցից 9 հրատարակվել է սկսյալ 1984 թ.: Սույն աշխատանքը ընդգրկում է 3500 էջ: Ամբողջ գրվածքները, եկեղեցու Սուրբ Հայրերի աստվածաբանութեան մտքի ժառանգությունն է, ովքեր եղել են իր մշտական ուսուցիչները՝ Ս. Մաքսիմոս Խոստովանողը, Ս. Աթանաս Մեծը, Ս. Գրիգոր Լյուսացին, Ս. Գրիգոր Աստվածաբանը, Ս. Կյուրէղ Ալեքսանդրացին, Ս. Դիոնիսիոս Արիոպագացին եւ Ս. Միմեոն Լոր Աստվածաբանը, Studii de teologie dogmatica ortodoxa. Hristologia **Sf. Maxim Marturisitorul**. Omul si Dumnezeu. **Sf. Simeon Noul Teolog**, Imnele iubirii dumnezeiesti (traducere), Edit. Mitropolia Olteniei, Craiova, 1991, **Sf. Maxim Marturisitorul**, Mystagogia (Cosmosul si sufletul, chipuri ale Bisericii), in „RT”, XXXIV (1944), nr. 4-5, էջ 166-181, եւ nr. 7-8, էջ 339-356, **Sf. Atanasie cel Mare**, Scrieri, partea I, Cuvant impotriva elinilor; Cuvant despre intruparea Cuvantului;

²⁹ Filocalia // **D. Stăniloae**, trad., intr., comm. N. Y., 2001. Vol. 2. էջ 6:

Հավելենք, որ սույն աշխատանքի պատ-
րաստությունը մեծ դեր խաղաց հեղինակի
հոգեւոր կյանքի զորացման մեջ:

Որպես պարզ քահանա, Ստանիլոան
շատ մեծ կապեր ուներ վանական կյանքի
ակնառու ներկայացուցիչների հետ: Ձեռնադր-
վելով քահանա՝ նա մի որոշ շրջան բնակույթ-
յուն է հաստատում Բորնկովիանու վանքում,
որտեղ, այդ ժամանակ վանքի նշանավոր
վանահայրն էր Հայր Արսենը: Մի որոշ շրջան
ապրելով Բորնկովիանույում, Ստանիլոան
տեղափոխվում է Բուխարեստ, ինչպես վերը
նշեցինք 1946 թ. եւ բնակություն է հաստատում
Անֆիմ վանքում:³² Անֆիմայում մասնակցում է
Ռումինիայում ժամանակի մտավոր եւ
ինտելեկտուալ խավը ներկայացնող մեծ
շարժմանը, որը կոչվում էր «Խարյուկի վրա
կապված»:³³ Այս մտավոր խումբը իր շուրջն էր
հավաքել ժամանակի նշանավոր հոգեւոր
հայրեր Սոֆինիային, Վենեդիկտին եւ մյուս
նշանավոր դեմքերին, որոնց մեջ էին նաեւ
նշանավոր բանաստեղծ եւ բժիշկ Վ.
Վոյկուլեսկուն, ֆիզիկոս Միրոնեսկուն, պրո-
ֆեսոր Կ. Ժոժան, նշանավոր փիլիսոփաներ,
բժիշկներ, գրողներ եւ ուսանողներ: Սույն
շարժումը, միակ շարժիչ ուժն էր Ռումինիա-
յում՝ հոգեւոր վերածնունդ ստեղծելուն միտ-
ված: Պետք է նշել, որ այս խումբը ծավալ-
վելով՝ ընդգրկում էր էլ ավելի մտավոր շրջա-
նակներ, ինքնատիկնքյան դառնում է ընդդի-
մադիր մի խումբ համայնավարական ռեժիմ
ստացած երկրում: Վերջինս, ինչպես գիտենք,
Ռումինիայում քարոզում էր հակաքրիստո-
նեություն եւ անաստվածություն: Պարզից էլ
պարզ էր, որ իդեալիստական նոր շարժումը
Ռումինիայի գաղտնի ուստիկանության աչքից
չի վրիպում: Կառավարական վերին օթյակնե-
րում շտապ որոշում են ամեն գնով կանխար-
գել սույն շարժման գործունեությունն, որպեսզի
չընդգրկի ողջ Ռումինիան:

Trei cuvinte impotriva arienilor, Edit. IBMBOR, Bucuresti,
1987, (studio introductive, էջ 5-26; indice, էջ 403-415; note)
(PSB, 15):

³² C.P.D.S., 1945., De mentionat ca in 1948 Patriarhia Romana a
blocat editarea Filocaliilor. Aceste prime patru volume filocalice
s-au reeditat prin straduinta editurii „Harisma” din Bucuresti.
էջ 58:

³³ Տե՛ս **Gheorghe F. Anghelescu, Cristian Untea**, Părintele
Dumitru Stăniloae, un urmas vrednic al patristicii clasice (bio-
bibliografie), էջ 37-38:

11 տարի (1934-1945 թթ.) Ստանիլոան
գրադեցնում է եկեղեցական եւ աստվածաբա-
նական «Ռումինական հեռագիր»³⁴ թերթի
գլխավոր խմբագրի պաշտոնը, որը հրատա-
րակվում էր Սիբիուի արքեպիսկոպոսի հովա-
նավորությամբ: Այս ընթացքում Հայր Ստա-
նիլոան նախաձեռնում է ակտիվ հրատա-
րակչական գործունեություն: Թղթին է հանձ-
նում եւ հրատարակում 200-ից ավելի հոդված-
ներ հետաքրքիր թեմաներով՝ եկեղեցու եւ
ժողովրդի հարաբերությունը, կոմունիզմի
վտանգը եւ այլն:

Գաղտնի ուստիկանության շնորհիվ «Խար-
յուկի վրա կապված» շարժման գրեթե բոլոր
անդամներին դատապարտում են ազատա-
զրկման: Դա տեղի է ունենում 1958 թ. սեպ-
տեմբերի 5-ին: Ստանիլոան դատապար-
տում են 5 տարվա ազատազրկման 15 աստ-
վածաբանների եւ հոգեւորականների հետ
միասին. «Ես ուրախ էի այն պատճառով, որ
կարողացա չարչարվել եւ տանջանք կրել եկե-
ղեցու ճշմարիտ հոգեւորականների եւ որդի-
ների հետ միասին»:³⁵

Ռումեն ուղղափառ եկեղեցին այդ ժամա-
նակ շատ ծանր շրջան էր ապրում: Ընդհանուր
հաշվարկով ռումինական բանտախցերում
հոգեւորականների թիվը հասնում էր 500-ի: ³⁶
Ստանիլոան ազատ են արձակում 1963 թ.
Հունվարին: ³⁷ 1965 թ. աշնանը Դումիտրու
Ստանիլոան վերադառնում է Բուխարեստի
աստվածաբանական համալսարան, որտեղ
դասավանդում է միմիայն ասպիրանտների
համար: 1973 թ. անցնում է թոշակի: ³⁸ Այս
թվականից սկսյալ Հայր Դումիտրուի հոգեւոր
ծառայության եւ գիտական գործունեության
կյանքում նոր էջ է բացվում:

Ուղղափառ աստվածաբանության զար-
գացման գործում անգնահատելի աշխատանք
է Ստանիլոանի կողմից հեղինակած եւ 1978 թ.

³⁴ Անդ, էջ 38:

³⁵ **Stăniloae D.** Teologia Dogmatică Ortodoxă. Bucureşti, 1978.
Vol. 1. էջ 5:

³⁶ **Ilie I. Tinta**, Teologi si preoti ortodocsi in temnitele
comuniste, in „Telegraful Roman”, 1991, nr. 15-16, էջ 1-3:
Տե՛ս նաեւ **Gheorghe Popescu-Valcea**, Cuvinte din temnita,
Bucuresti, 1981, cu o prefata a Parintelui Dumitru Staniloae, O
poezie a specificului romanesc, էջ 3-5:

³⁷ **V. Voiculescu**, Ganduri albe, Bucuresti, 1986, էջ LXXII-
LXXIII:

³⁸ Uniatiismul din Transilvania, incercare de dezmembrare a
poporului roman, Bucuresti, 1973, էջ 208:

Բուխարեստում հրատարակած «**Ուղղափառ դավանաբանական աստվածաբանություն**» երեք հատորանոց³⁹ (մոտ 1350 էջ) աշխատությունը: Իր դավանաբանության գրքի առաջաբանում նա խոսում է տվյալ աշխատանքի լույս ընծայելու նպատակի մասին: Նախ եւ առաջ, առաջին պատճառներից մեկը համարում է մարդկային կյանքի եւ դավանանքի սահմանափակ կապի, ինչպես նաեւ եկեղեցու եւ ժողովրդի ոչ լիակատար շփման պակասը. «Այս սինթեզում մենք փորձել ենք ցույց տալ դավանանքի ուսուցման հոգեւոր նշանակությունը, ինչպես նաեւ դավանանքի իրական եւ խորը անհրաժեշտությունը մարդկային հոգու համար, ով փնտրում է կայունություն Աստծուն միանալու ճանապարհին»:⁴⁰ Դումիտրու քահանա Ստանիլոաեն ավելի հստակ է արտահայտվում իր «**Ուղղափառ դավանաբանական աստվածաբանության**» հունարեն թարգմանության նախաբանում. «Այս ուղղափառ հավատքի ամբողջ արտահայտությամբ եւ ցանկանում էի զգալի դարձնել կենդանի Աստծո ներկայությունը հավատացյալների կյանքում... Ես ցանկանում էի այստեղ ներկայացնել Աստծո կերպարը այնպես, ինչպես մենք ենք զգում: Զգում ենք ինչպես հավատացյալը աղոթքի ժամանակ, միշտ ներկա է եւ գործող, ինչպես նաեւ ջերմացնում է մեր հոգին՝ Իր ներկայությամբ, ներշնչում եւ տալիս է ավելի բարձր հոգեւոր կյանք, մեզ ներկայանում է, ոչ միայն, որպես տրամաբանական դատողություն, այլ նաեւ որպես Հոգի, որը միավորում է մարդկային էությունը Իր Կենդանաստեղծ խորհուրդներով: Ես նաեւ ձգտում էի աշխարհում ստեղծել Աստծո մտազգացական ներկայությունը, ինչպես որ տիեզերքում է, այնպես էլ լինեք մարդկային աշխարհում, որտեղ մենք ապրում ենք»:⁴¹ Իրականում իր դավանաբանության մեջ հեղինակը օգտագործում է, ոչ թե դավանանական խրթին լեզուն, այլ պարզ առօրյա խոսակցական:⁴² Սա մի յուրահատուկ

միջոց էր եկեղեցական իրականության մեջ, քանզի մի մեծ անդունդ էր գոյացել եկեղեցու եւ աշխարհի միջեւ եւ հատկապես այն ժամանակ, երբ աշխարհ մուտք գործեց կոմունիզմը:⁴³ Հայր Ստանիլոաեն պայքարում էր գրաքննության դեմ, որպեսզի դավանանքի բառաբանում պահպանի այնպիսի տերմիններ, ինչպիսիք են օրինակ «պատմություն», «մարդ», «աշխարհ», «հարաբերություն»-ը:⁴⁴

Ստանիլոաեն կարծում էր, որ լեզուն շատ մեծ դեր ունի աստվածաբանության մեջ: Իր աստվածաբանական լեզուն գտնվում է անդադար շարժման մեջ, եւ երբեմն ենթարկվում է փոփոխության, որպեսզի միջոց դառնա, այլ ոչ թե վերջնական նպատակի հանգուցալուծում, որպեսզի նաեւ ընթերցողը կանգ չառնի լեզվի վրա, ինչպես նաեւ բանաձեւերի, արտահայտությունների, այլ որպեսզի այս ամենի միջոցով հասնի իրականության, որով հեղինակը փորձում է նկարագրել, թե ինչից է բխում: Հեղինակի համար, ինչպես Ս. Գրիգոր Աստվածաբանի, ճշմարտությունը, ոչ թե խոսքերի մեջ է, այլ՝ գործերի: Նրա դավանաբանությունը հիմնվում է հնամենի եկեղեցու ավանդության վրա, որը արտահայտված է սուրբ հայրերի մտքով եւ աստվածաբանությամբ:

Հայր Դումիտրուի հասցեագրությունը դեպի եկեղեցու սուրբ հայրեր, չի նշանակում, որ նա մեխանիկորեն է դա արել, խոսքը անշուշտ գնում է մեջբերված հին գրությունների եւ արտահայտած մտքերի մասին: Ստանիլոաեն քաղել է եկեղեցու սուրբ հայրերի մտքի կառուցվածքը. «Ես վերցրեցի Սուրբ Հայրերի ստեղծագործությունների կառուցվածքը, որոնք, ըստ իս պարունակում են հոգեւոր շատ խորը միտք: Մտքեր, որոնք գալիս են Աստծո

³⁹ Teologia dogmatica ortodoxa, pentru Institutele Teologice, 3 volume, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1978, vol. I 504 էջ., vol. II 380 էջ., vol. III 466 էջ.; editia a II-a, 1996 (vol. I) / 1997 (vol. II, III), vol. I 344 էջ., vol. II 252 էջ., vol. III 308 էջ.; editia a III-a, 2003, vol. I 528 էջ., vol. II 392 էջ., vol. III 486 էջ:

⁴⁰ Stăniloae D. Teologia Dogmatică Ortodoxă. Vol. 1. էջ 5:

⁴¹ Stăniloae D. Dumnezeu, lumea și omul. էջ 11:

⁴² Stăniloae D. interviul lui Dan Mihu, Lumina credinței, in „Student”, nr. 10, 22 aprilie 1992, Bucuresti, էջ 5, Redactia: Pr. Prof. Dumitru Staniloae, Doctor honoris causa al Facultatii din Tesalonic (Grecia), in „Mitropolia Ardealului”, XXI (1976), nr.

4-6, էջ 376-377: Decernarea titlului de „Doctor honoris causa” al Facultatii de Teologie din Salonic P. C. Prof. Dumitru Staniloae, in „Studii Teologice”, XXVIII (1976), էջ 733-734:

⁴³ C.P.D.S., 1977. A se vedea Rev. Prof. Dumitru Staniloae, Doctor honoris causa of „St. Serge” Orthodox Theological Institute in Paris, in „ROC”, XI (1981), nr. 2, էջ 18. Pr. Prof. Dumitru Staniloae, doctor honoris causa al Institutului Saint Serge din Paris, in „Ortodoxia”, XXXIII (1981), nr. 3, էջ 486-488:

⁴⁴ Doctor Dimitrie Dimitrevici, dr. Amfilofie Radovici, Pr. Prof. dr. Dumitru Staniloae, „Doctor honoris causa” al Facultatii de Teologie din Belgrad, in „Studii Teologice”, XXXIV (1982), nr. 7-8, էջ 602-604: Un titlu onorific foarte valoros i-a fost si la Tübingen, Germania, in 1980; In acest sens a se vedea: Dumitru Staniloae, Teolog roman premiat de Facultatea Evangelica din Tübingen, in „B.O.R.”, XCVIII (1980), nr. 11-12, էջ 1100-1107; ne referim in fapt la premiul Doctor Leopold Lucas:

խորը գիտակցությունից, հնարավոր է, որ միայն կենդանի, հոգեւոր եւ զգացմունքային: Իրական հոգեւոր վիճակը հասունանում է խորը, ճշմարիտ Աստծո խորհրդի հասկացությամբ»:⁴⁵

Ստանիլուաեի աստվածաբանության հաջորդ կարեւոր բաղադրիչը արդի եկեղեցու փորձն է, որը այսօրվա մարդու խնդիրների կրողն է, որի լուծումը գտնում է եկեղեցու սուրբ հայրերի միջոցով. «Ես առաջնորդվում էի Եկեղեցու Սուրբ Հայրերով, բայց նաեւ գիտակցում էի, թէ ինչ է անհրաժեշտ ժամանակակից մարդու հոգու համար, եւ Եկեղեցու դավանանքը ինչ դեր կարող է խաղալ մարդու կյանքում այս աշխարհում, ինչպես նաեւ հոգու փրկության համար: Ժամանակը, որ մենք ապրում ենք, օր օրի մեզ բաժանում է Սուրբ Հայրերի ժամանակաշրջանից: Մենք փորձել ենք հասկանալ Եկեղեցու ուսուցումը՝ Սուրբ Հայրերի ոգով, բայց նույն ժամանակ պետք է մի փոքր մտածել, թէ ինչպես իրենք կրնան լինել եկեղեցու ուսուցումը այսօր, եւ ինչպես իրենք մարդկանց կմատուցեին այսօր»:⁴⁶

Ռուսներն աստվածաբանի համար շատ մտահոգիչ էր, որ ժամանակակիցներից շատերը անտարբերությամբ էին վերաբերվում քրիստոնեական հավատքին: Այդ իսկ պատճառով շատ մեծ ջանք գործադրեց, որպեսզի միջոց գտնի համոզել շատերին, որ միայն քրիստոնեական հավատքն է առաջարկում կյանքի իրական իմաստը այս աշխարհում: Միտք, որը չի կարող առաջարկել գիտությունը, ինչքան էլ այն զարգացած լինի, ոչ էլ ժամանակակից փիլիսոփայությունը, որը իր ամբողջ կառուցվածքով սահմանափակում է աշխարհի տեսանկյունությունը: Այո, իրապես, որ այս աշխարհը զարմացնում է իրենով, բայց անկարող է տալ ամբողջական եւ վերջնական բավարարվածություն մարդուն:⁴⁷ Ստանիլուաեի կարծում էր, որ քրիստոնեական հավատքը իր ամբողջ հարստությամբ եւ խորությամբ կարող է տարբեր ժամանակաշրջանի հետ համահունչ լինել եւ ամեն անգամ բավարարել մարդու հոգեւոր պահանջները՝ չփոխելով որեւէ էական բան:

Ստանիլուաեի կատարեց իր առջեւ դրված բոլոր նպատակները, բայց պետք է նշել, որ այս ամենը իրեն հաջողվեց, ոչ թէ մոդեռնիզացիայի շնորհիվ, այլ կյանքի ճիշտ ընկալմամբ, որը ըստ Ստանիլուաեի՝ միշտ կենդանի է եւ նոր. «Ճշմարտությունը իրականում Քրիստոսն է եւ աստվածաբանական շարժումը առանց կասկածելու ամփոփված է Քրիստոսաբանության մեջ...»:⁴⁸ Ինչպես նշում է հայտնի անգլիացի ուղղափառ աստվածաբան Կալիստ եպիսկոպոս Ուերը. «Հայր Դոմիտրու Ստանիլուաեի դավանաբանությունը համարվում է առաջին ուղղափառ դավանաբանությունը, որտեղ տարբերությունը նկատվում է, որպես հիմնական գործոն՝ Աստծո ընկալումը ուղղափառ հասկացության համար:

Հրիստոս Անդրոուտասի դավանաբանությունը ամբողջությամբ մերժում է պալամական ուսուցումը, Պ. Տրեմբելասի դավանաբանությունը խոսում է Քրիստոսի մասին ոչ այդքան խորը: Նույնը կարելի է ասել ռուս աստվածաբան Մ. Պոմազանսկու, ինչպես նաեւ ավելի ուշ Մակար մետրոպոլիտ Բուլգակովի դավանաբանության մասին»:⁴⁹

Փրկիչ Քրիստոսի աստվածամարդկային անձնավորությունը գտնվում է Ստանիլուաեի աստվածաբանության կենտրոնում, իսկ աստվածային սերը համարվում է բանալին՝ ճիշտ հասկանալու. «Ես փորձում էի ցույց տալ քրիստոնյաներին Երրորդություն պաշտող Աստծուն, որպես սիրո Աստված, իսկ Հիսուս Քրիստոսին, որպես Աստծո Որդի, ով մարմնացավ եւ խաչվեց մեզ համար, որպես Աստծո սիրո կենդանի ապացույց, ով Իր կատարյալ սիրով արարեց մարդուն, որպեսզի հարաբերություն ունենա Աստծո հետ»:⁵⁰ Հիսուս Քրիստոս, Աստված եւ մարդ մի դուռ է, որի միջոցով Ստանիլուաեի ներթափանցում է Աստծո թագավորության անհասանելի խորհուրդները, աշխարհի խորհուրդի, մարդկային անձնավորության եւ այլ խորհուրդների մեջ:

Ստանիլուաեի իր վերջին տարիների թղթին հանձնեց եւս մի քանի քրիստոսաբանական գործեր՝ ցանկանալով կենտրոնաց-

⁴⁵ Stăniloae D. Dumnezeu, lumea și omul. էջ 11:

⁴⁶ Անդ. էջ 16:

⁴⁷ Անդ. էջ 12:

⁴⁸ Stăniloae K., ep. Experiența lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică a Părintelui Dumitru Stăniloae // Persoană și comuniune... էջ 115:

⁴⁹ Stăniloae. Dumnezeu, lumea și omul. էջ 12:

⁵⁰ Անդ.:

նել ակադեմիական աստվածաբանության եւ ժամանակակից մտածողության ուշադրությունը Քրիստոսի անձի շուրջ, որպէս միակ հնարավորություն մերժելու բազմաթիվ եւ բազմատեսակ վտանգներ, որը կվտանգեր ճշմարիտ քրիստոնեական հավատքը: Այդպիսի աշխատություններից է «**Հիսուս Քրիստոսի ավետարանական կերպարը**» (1992 թ.)⁵¹, «**Հիսուս Քրիստոս. լույսն աշխարհի, մարդուն աստվածացնողը**» (1993 թ.):⁵² Կարելի է ենթադրել, որ Ստանիլոաեն, զբաղվելով այսպիսի գրական գործունեությամբ, կտրված կլինէր արտաքին աշխարհից, բայց՝ ոչ: Իր բազմաթիվ ելույթները Քյոլնի⁵³, Տուբինգենի, Բոննի, Ֆրայբուրգի, Հելդելբերգերի⁵⁴, Փարիզի⁵⁵, Բեռնի, Ստրասբուրգի, Օքսֆորդի⁵⁶, Բելգրադի, Աթենքի⁵⁷, Թեսաղոնիկեի, Բոսսէի եւ Երուսաղեմի⁵⁸ համալսարաններում, ինչպէս նաեւ էկոմենիկ աշխարհում իր մասնակցությամբ բուն քննարկումները, մեծ ճանաչում բերեցին Ռոմեն ուղղափառ եկեղեցուն, հատկապէս՝ 1989 թ. դեկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո, երբ ռոմեն ժողովրդի հետ միասին ոտքի կանգնեց հոգեւորականաց դասը: Այս շարժման մեջ էր նաեւ ճշմարիտ հովիվ Հայր Ստանիլոաեն: Այս շարժումը տապալեց Ռոմինիայում կոմունիստական կարգերը: Վերոնշյալ շարժումը այնքան տարածվեց, որ նույնիսկ վերահսկողությունը Ռոմինիայում դարձավ անհնարին: Սույն տողերի վառ ապացույցը այն է, որ այդքան ավանդապահ եւ իրենց քրիստոնյա համարող ռոմինացիները Սուրբ Ծննդյան օրը՝ դեկտեմբերի 25-ին գնդակահարեցին Ռոմինիայի վերջին կոմունիստ նախա-

գահ Նիկոլա Չաուշեսկուին եւ իր կնոջը՝ Հեղինե Չաուշեսկուին:

Հուսկ՝ ներկայացնում ենք Ստանիլոաեի աստվածաբանության հիմնական բնավորական գիծը: Դումիտրու քահանա Ստանիլոաեի աստվածաբանությունը սիրո աստվածաբանություն է եւ անձնական հարաբերություն: Հիմնական միջոցը խոսել Աստծո եւ մարդու մասին սիրո լեզուն է: Մերը, ըստ Ստանիլոաեի, վերերկրային էություն է: Այդ իսկ պատճառով այն միշտ փորձում է վեր բարձրանալ, որովհետեւ միայն վերելում կարելի է ստանալ ճշմարիտ եւ ամբողջական տեսանկյունը: Հայր Դումիտրու Ստանիլոաեի, որեւէ ստեղծագործություն բացելով՝ հանդիպում եւ կարդում ենք միեւնույն խոսքը՝ սեր: Սուրբ Երրորդությունը բացարձակ սիրո արտահայտությունն է: Հիսուս Քրիստոս, Աստծո Որդին է, Ով մարդացել է ի սեր մարդկանց: Աշխարհը եւ ամբողջ արարչությունը Աստծո սիրո արտահայտությունն է: Լեզվի սիրո շնորհիվ Ստանիլոաեն հաղթահարում է ամեն դուալիստական համակարգ, ամեն անդունդ երկնքի եւ երկրի, Աստծո եւ մարդու, հոգու եւ նյութի, պատմության եւ եկեղեցու, ժամանակի եւ հավիտենության:

Ռոմինացի մեծ աստվածաբանը իր կյանքի մահկանացուն կնքեց 1993 թ. հոկտեմբերի 5-ին: Ռոմեն ուղղափառ եկեղեցու Ս.Մինողի որոշման համաձայն Ի դարի սուրբ հայրերի ավանդության անխոնջ թարգմանչի եւ մեկնաբանի մարմինը ամփոփեցին Չեռնիկա վանքում: Հարց է առաջանում, թե որտեղ է գաղտնիքը Ստանիլոաեի աստվածաբանության ուժի: Պատասխանը հստակ է: Աստծո հանդեպ ունեցած բացարձակ սերը, անսահման վստահությունը՝ աստվածային սիրո ուժի:

Ստորեւ ներկայացնում ենք ռոմինացի նշանավոր մտածողի աստվածաբանական բոլոր գործերը:

Գրականության ցանկ

Viata si activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului si legaturile lui cu Tarile Romanesti, teza de doctorat, cu o prefata de V. Loichita, institutul de Arte Grafice si Editura „Glasul Bucovinei”, Cernauti, 1929, VII+69 p.; in „Candela”, 1929, nr. 40, Catolicismul de dupa razboi, Edit. Arhidiecezana, Sibiu, 1933, (Lucrare publicata fragmentar in „AATA”, anii 1930-1931, 1931-1932, եւ „RT”, 1931-1933), Viata si invatatura **Sfantului Grigorie Palama**, cu trei tratate, Sibiu, 1938; editia a II-a (revizuita, cu noua introducere a autorului), Edit. Scripta, Bucuresti, 1993; editia a III-a, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 2006,

⁵¹ Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos, Edit. Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1992:

⁵² Iisus Hristos, Lumina lumii si indumnezeitorul omului, Edit. Anastasia, Bucuresti, 1993:

⁵³ **Dumitru Staniloae**, Conferintele tinute de **Parintele Profesor Dumitru Staniloae**, la institutii de invatamant si intruniri bisericesti din R.F.G., in „B.O.R.”, LXXXIX (1971), nr. 7-8, էջ 780-781:

⁵⁴ Conferinte de P.C. Pr. Prof. D. Staniloae in R.F.G., in „Studii Teologice”, XXVI (1974), nr. 9-10, էջ 775:

⁵⁵ Conferintele teologice tinute de Pr. Prof. D. Staniloae in Franta, in „B.O.R.”, XCI (1973), nr. 9-10, էջ 986-987:

⁵⁶ Conferintele teologice tinute de Pr. Prof. D. Staniloae la Universitatea din Oxford, in „B.O.R.”, XC (1972), nr. 5-6, էջ 514-515:

⁵⁷ Simpozionul teologic de la Salonic si conferintele tinute de **Pr. Prof. Dumitru Staniloae**, in „B.O.R.”, XC (1972), nr. 9-10, էջ 982-983:

⁵⁸ C.P.D.S., 1970-1985:

Ortodoxie si romanism, Edit. Arhidiecezana, Sibiu, 1939, (culegere de articole publicate intre 1934-1935, in „TR” si „G”); editia a II-a, realizata de Asociata Romanilor din Bucovina de Nord, fara, editura, fara localitate, (1992); editia a III-a, Edit. Albatros, Bucuresti, 1999, Pozitia Domnului Lucian Blaga fata de Crestinism si Ortodoxie, Edit. Arhidiecezana, Sibiu, 1942, (extras din „TR”, 1940-1942); editia a II-a, Edit. Paideia, Bucuresti, 1993; editia a III-a, 1997, Iisus Hristos sau restaurarea omului, Edit. Arhidiecezana, Sibiu, 1943, editia a II-a, Edit. Omniscop, Craiova, 1993; in „AATA”, XIX (1942-1943), ț 5-406, Teologia dogmatica si simbolica, Manual pentru Institutele Teologice, 2 volume, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1958, vol. I, vol. II (in colaborare cu **N. Chitescu, I. Todoran, I. Petreuta; Parintele Profesor Dumitru Staniloae** nu a a fost consemnat ca si coauthor, pentru ca, intre timp, inainte de aparitia lucrarii, a fost arestat); editia a II-a, vol. I, Edit. Renasterea, Cluj-Napoca, 2004, Uniatismul in Transilvania, incercare de dezmembrare a poporului roman, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1973, Gia bena orthodoxo oikoumenismo, Eucharistia, piste, Ekklesia (ta problema tes Intercommunion), **eisagoge Panagiotes Nellas**, metaphrase Eleutherios Mainas, Athos, Peiraieus, 1976, Philosophika kai theologika Erotemata („Peri diaphoron aporion ton hagian **Dyonisiou** kai **Gregorion**”), tou hagiou **Maximou tou Homologetou**, eisagoge scholia **Prot. D. Staniloae**, metaphrase Ignatios Sakales, tom. I, Apostolike Diakonia, Atena, 1978, Teologia dogmatica ortodoxa, pentru Institutele Teologice, 3 volume, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1978, vol. I., vol. II., vol. III; editia a II-a, 1996 (vol. I) / 1997 (vol. II, III), vol. I., vol. II., vol. III.; editia a III-a, 2003, vol. I., vol. II., vol. III., Theology and the Church, translated by **Robert Barringer**, Foreword by **John Meyendorff**, St. Vladimir’s Seminary Press, New York, 1980, Proseuche, Eleutheria Hagioteta, Prologos **Arhim. Gheorghios Grigoriatou**, Edit. Leimon, Atena, 1980, Dieu est Amour, traduction et postface de **D. Neeser**, Edit. Labor et Fides, Geneva, 1980; editia a II-a, 1989, Teologia morala ortodoxa (vol. III), Spiritualitatea ortodoxa, pentru Institutele Teologice, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1981, Prière de Jésus et expérience de Saint Esprit, préface **Olivier Clément**, Desclée de Brouwer, Paris, 1981, Ose comprendre que Je t’aime, Les Éditions du Cerf, Paris, 1983, (convorbiri cu Marc Antoine Costa de Beauregard), Dios es Amor, tradujo **Alfonso Ortiz**, Secedariado Trinitario, Salamanca, 1984, O Theos einai agape, Tesalonic, 1984, He poreia me to **Sotera Christo**, tria theologika dokimia, To Peribole tes Panagias, Tesalonic, 1984, Orthodoxe Dogmatik I, mit einem **Gleitwort von Jurgen Moltmann**, aus dem Rumanischem ubersetzt von **Hermann Pitters, Benzinger Verlag, Gutersloher Verlagshaus, Gerd Mohn**, Zurich-Einsiedeln-Koln, 1985, Le génie de l’Orthodoxie. Introduction, Avant-propos du métropolitite Damaskinos, Préface d’**Olivier Clément**, Traduit du roumain par **Dan Ilie Ciobotea**, Desclée de Brouwer, Paris, 1985, Il Grnio dell’ Ortodossia, Prefazione di **Olivier Clément**, Edit. **Jaca Book**, Milano, 1986, Dio e amore, Citta Nuova, Roma, 1986, Spiritualitate si comuniune in Liturgia ortodoxa, Edit. Mitropolia Olteniei, Craiova, 1986; editia a II-a, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 2004, Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Edit. Mitropolia Olteniei, Craiova, 1987; editia a II-a, 2 volume, Edit. Cristal, Bucuresti, 1995, vol. I., vol. II., Convorbiri duhovnicesti, II (continuare la vol. I (1984), ț 175-190), editata de Episcopia Romanului si Husilor, 1988, ț 13-120, (convorbiri cu Protos. Ioanichie Balan), La preghiera di Gesu’ e lo Spirito Santo, Citta Nuova, Roma, 1988,

Orthodoxe Dogmatik II, aus dem Rumanischen ubersetzt von **Hermann Pitters, Benzinger Verlag, Gutersloher Verlagshaus, Gerd Mohn**, Zurich-Einsiedeln-Koln, 1990, Ho Theos, ho kosmos kai anthropos: Eisagoge sten orthodoxe dogmatike theologia, metaphrase **P. Constantin Coman, Jorgos Papaauthymios, Armos**, Atena, 1990., editia a II-a, 1995, Studii de teologie dogmatica ortodoxa, Hristologia **Sf. Maxim Marturisorul**. Omul si Dumnezeu. Sf. Simeon Noul Teolog, Imnele iubirii dumnezeiesti (traducere), Edit. Mitropolia Olteniei, Craiova, 1991, Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos, Edit. Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1992, Reflectii despre spiritualitatea poporului roman, Edit. Scrisul romanesc, Craiova, 1992; editia a II-a, Edit. Elion, Bucuresti, 2001, Sapte dimineti cu Parintele Staniloae, Edit. Anastasia, Bucuresti, 1992; editia a II-a, 2002, (convorbiri cu **Sorin Dumitrescu**), Iisus Hristos, lumina lumii si indumnezeitorul omului, Edit. Anastasia, Bucuresti, 1993, Sfanta Treime sau La inceput a fost iubirea, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 1993; editia a II-a, 2005, Ascetika si mistica ortodoxa, 2 vol., Edit. Deisis, Manastirea Sf. Ioan Botezatorul, Alba Iulia, 1993, vol. I., vol. II., Trairea lui Dumnezeu in Ortodoxie, culegere de studii dogmatice, Prefata de **Pr. Prof. Dr. Ilie Moldovan**, Antologie, studio introductive si note de **Sandu Frunza**, Edit. Dacia, Cluj Napoca, 1993; editia a II-a, 2000, Iubirea crestina, selectia textelor si postfata de **Sandu Frunza**, Edit. Porto-Franco, Galati, 1993, Ne vorbeste **Parintele Dumitru Staniloae**, I, Edit. Episcopiei Romanului si Husilor, Roman, 1993, (convorbiri cu **Arhim. Ioanichie Balan**), The Experience of God. Orthodox Dogmatic Theology, vol. I: Revelation and Knowledge of the Triune God, translated by **Ioan Lonita** and **Robert Barringer**, Foreword (XXVII) by **Bishop Kallistos of Diokleia**, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1993; edita a II-a, 1998; editia a III-a, 2000, Theologia kai Ekklesia, metaphrase **Nikos Tsirones**, Tinos, Atena, 1994, **Saint Maxime le Confesseur**, Ambigua, introduction par **Jean claude-Larcher**, avant-propos, introduction et notes par **Emmanuel Ponsoye**, commentaires par le pere **D. Staniloae**, Paris-Suzesnes, 1994, **Mica Dogmatica** vorbita, **Dialoguri la Cernica**, traducere de Maria-Cornelia Oros, Edit. Deisis, Sibiu, 1995; editia a II-a, 2000 (convorbiri cu **Marc Antoine Costa de Beauregard**), Rugaciunea lui Iisus si experienta Duhului Sfânt, Cuvant înainte de **Arhim. Gheorghios Grigoriatul**, Prefata de **Olivier Clément**, traducere din limba franceza de **Marilena Rusu**, Edit. Deisis, Sibiu, 1995; editia a II-a, traducere de **Maria-Cornelia Ica jr**, Edit. Deisis, Sibiu, 2003, Orthodoxe Dogmatik III, mit einem Gleitwort von **Jurgen Moltmann**, aus dem Rumanischen ubersetzt von **Hermann Pitters, Benzinger Verlag, Gutersloher Verlagshaus, Solothurn, Dusseldorf**, 1995, Oracion De Jesus y Exmeriencia Del Espiritu Santo, traduccion **Alejandra Gonzales Bonilla, Narcea S. A. de Ediciones**, Madrid, 1997, The Experience of God. Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 2000, Ascetica si mistica Bisericii Orthodoxe, Edit. IBMBOR, Bucuresti, 2002, Orthodox Spirituality. A Practical Guide for the Faithful and a Definitive Manual for the Scholar, translated by Archyandrite **Jerome** and **Otilia Kloos**, Foreword by **Alexander Golubov**, St. Tikhon’s Seminary Press, Pennsylvania, 2002, Natiune si crestinism, culegere de articole din periodice, editie ingrijita de Constantin Schifirnet, Edit. Elion, Bucuresti, 2003, O teologie a icoanei, culegere de studii dogmatice, postfata de **Adrian Matei Alexandrescu**, vol. ingrijit de **Stefan Ionescu-Berechet**, Edit. Anastasia, Bucuresti, 2005: